

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ МУЗЕЙ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

1899-1999

МУЗЕЙ НА РУБЕЖІ ЕПОХ:
МИНУЛЕ, СЬОГОДЕННЯ, ПЕРСПЕКТИВИ
(матеріали ювілейної міжнародної науково-практичної конференції)

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ МУЗЕЙ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

МУЗЕЙ НА РУБЕЖІ ЕПОХ:
МИНУЛЕ, СЬОГОДЕННЯ, ПЕРСПЕКТИВИ
(матеріали ювілейної міжнародної науково-практичної конференції)

Київ 1999

*Каряка О.В.
(Київ, Інститут археології НАН України)*

Сфери економічного впливу античних міст у Нижньому Подніпров'ї

На сучасному етапі головною проблемою взаємовідносин населення античних міст-держав Північного Причорномор'я з оточуючими варварськими племенами є питання їх торговельних стосунків, а також головних напрямків і характеру товарообміну між ними.

Головною метою нашої роботи поставлено виявлення головних територіальних сфер економічного впливу північнопричорноморських античних міст на території Нижнього Подніпров'я протягом IV ст. до н.е. — періоду масового існування й розповсюдження нижньодніпровських поселень. Розв'язання цього питання безпосередньо пов'язане із з'ясуванням основних шляхів надходження грецьких товарів на цю територію.

Як відправний пункт нами взято той факт, що грецькі міста Ольвія, Тіра, Херсонес, Пантікапей брали активну участь у транзитній торгівлі, а також самі торгували із скіфськими племенами, що кочували на території степів Півдня України.

Головним магістральним шляхом, що забезпечував масове надходження грецьких товарів як до північнопричорноморських колоній, так і їх метрополій, було русло Дніпра, як головної транспортної артерії південних степів України. Хрестоматійним є твердження Геродота, що Дніпро є однією з найкорисніших річок світу після Нілу [IV, 53]. Саме нижня частина Дніпра була відома й доступна грекам через практичну неможливість просування парусних та гребних суден через дніпровські пороги північніше сучасної території міста Запоріжжя. Цілком припустимим є забезпечення найкрупнішими скіфськими поселеннями обслуговування торговельних суден (функції «порту») та відправлення товарів далі — у глибинні території степів та на північ, на територію лісостепу вже сухопутними шляхами. Ольвія, що існувала в гирлі Дніпра, практично була головним посередником цього напрямку торговельних стосунків і, безперечно, надійно контролювала його. Завдяки цьому, протягом IV ст. до н.е. серед амфорних матеріалів переважної більшості нижньодніпровських поселень кількісно переважала продукція північно-егейського виробничого регіону, який пов'язується з центрами виробництва Фасосу, Менди, Аканфа та Пепарету, що відбиває пріоритетні напрямки торговельних стосунків самої Ольвії.

На основі вивчення матеріалів поселення Лиса Гора нами було з'ясовано існування другого магістрального торговельного шляху [Каряка, 1999]. Ним товари з Південного Причорномор'я, при активній посередницькій функції Боспору, надходили до єдиного з історично відомих античних міст в північному Приазов'ї — гавані Кремни, локалізованої Ю.В. Болтріком на території сучасного села Ботієво [1990], далі сухопутним шляхом діставались Лисогірського поселення, з якого розповсюджувались на Північ та на Кам'янське городище. Підкреслимо також факт, що цей маршрут був найкоротшим для перевезення товарів до русла Дніпра (району найбільшої концентрації скіфських поселень), що було виправдане технічною незручністю сухопутних перевезень у порівнянні з водним сполученням. Також підкреслимо, що цілком припустимо існування цього шляху лише для перевезення вантажів і не виключає паралельне існування прямого сухопутного шляху від Кремни (Ботієво) до Кам'янського городища, видленого Ю.В. Болтріком по напрямку курганних алей.

Таким чином, протягом IV ст. до н.е. на території Нижнього Подніпров'я перехрещувалися два головних торговельних шляхи — по руслу Дніпра, шляхом якого масово надходили товари (головним чином вино в амфорах) з Ольвії й центрів північно-егейського виробничого регіону, та другий — через Боспор та Кремни, яким поступали товари з Південного Причорномор'я. Ці два торговельні шляхи приводили до можливого розподілення сфер економічного впливу Боспору та Ольвії на території Нижнього Подніпров'я.

*Ключко А.С., к. і. н., Березова С.А.
(Київ, Музей історичних коштовностей —
філіал Національного музею історії України)*

Гривни зі скіфських поховань в колекції Музею історичних коштовностей України

1. Металеві обручі з розіркненими кінцями, що одержали в нашій літературі назву «гривни», — були одним з найбільш поширених видів прикрас у давньому костюмі.

Археологічні дослідження свідчать, що вже в III тис. до н.е. мідні та бронзові гривни носили представники верхівки різних племен, які мешкали на території Європи. Найбільш ранні знахідки зафіксовані серед пам'яток культури Баден (південно-західний ареал Європи). На землях сучасної України нашійні обручі почали носити за доби бронзи і протягом майже 2,5 тисячоліть (до пізнього середньовіччя) їх також вважали знаком, який вказував на особливу роль його власника у суспільстві.

2. У похованнях скіфського часу знайдено значне число оздоб у вигляді обруча, виготовлені з золота, срібла, бронзи. Вони розрізняються за розмірами, технологічними особливостями заготовки, з якої виконували виріб, оформленням закінчень. Гривни виготовляли з прямокутних та круглих у перетині стрижнів, знайдено також дротяні. Простота форми виробів спонукала ювелірів до пошуків декоративних та технологічних прийомів, щоб створювати різноманітні, вишукані речі.

3. Особливості виготовлення обруча, його форма, застібка, декор — все це і є класифікаційними принципами, за якими гривни можна розподілити по відділах та за типами. Саме таку схему систематизації матеріалів застосовувала відома дослідниця скіфської культури В.Г. Петренко в зведенні археологічних джерел «Украшення Скифії» (М., 1978). Авторка названої праці описала 49 екземплярів, що походять з чоловічих (20), жіночих (7) та дитячих (6) поховань.

4. За 20 років, що минули від часу публікації «Зведення археологічних джерел», кількість гривен, знайдених в скіфських могилах, значно зросла, причому, було відкрито унікальні екземпляри. Отже, метою доповіді є уточнення класифікації, введення в науковий обіг нашійних обручів, що не одержали висвітлення в літературі, крім того, визначення семантики оздоб цього виду.

5. Збірка МІКУ нараховує 25 гривен. Вони походять з поховань V - IV ст. до н.е. Цікаво, що найбільше нашійних оздоб з нашої колекції були деталями чоловічого (10 екземплярів) та дитячого (9 екземплярів) вбрання.

6. Вивчення гривен показало, що головною класифікаційною ознакою є власне обруч. За технологічними особливостями його виготовлення ми виділяємо: гривни стрижневі, дротяні, плетені, пластинчасті. Вони складають відділи. Всередині відділів прикраси можна розподілити на групи. Так, у відділі стрижневих дві групи гривен — з прямокутного та круглого у перетині стрижня. Вироби з прямокутної заготовки досить рідкісні, хоча за походженням вони також мають глибоке коріння. Наприклад, знахідка з кургану №1, поховання № 6 поблизу села Іллічєєв (Ленінського району) у Криму (АЗС-2286) (V ст. до н.е.): аналогії їй бачимо серед нашійних оздоб андронівської культури (XIII-XI ст. до н.е.).

7. Гривни з круглого стрижня були більш поширеними. Вони розрізняються за формою (тип) та оформленням закінчень (варіант). Розмаїття типів та варіантів виникло в результаті взаємодії місцевих традицій у виготовленні нашійних оздоб цієї категорії та декоративних принципів еллінського мистецтва. Отже, за типами виділяємо: обручі з незіжкненими кінцями (к. № 5, п. № 1 поблизу села Архангельська Слобода, Каховський район, Херсонська область); спіралеподібні гривни (к. № 22, п. № 2 поблизу села Вільна Україна, Каховський район, Херсонська обл.; к. № 9, п. № 1 поблизу села Пески, Баштанський район, Миколаївська обл.; к. № 1 поблизу села Вовківш, Роменський район, Сумська обл.).

8. У IV ст. до н.е., як свідчать матеріали, гривни найчастіше робили з дроту. Це більш простий спосіб виготовлення оздоб, тому і кількість виробів зростає. Ми спостерігаємо розширення кола людей, які могли мати гривну. Збільшення числа нашійних прикрас відбиває якісь зміни їх семантики. Так, на початку історії Скіфії (в VII-VI ст. до н.е.) гривни носили тільки чоловіки, які належали до військової аристократії. Пізніше металеві обручі з'явилися серед жіночих прикрас, а саме в IV ст. до н.е. — у вбранні дітей.

9. Дротяні гривни тех розрізняються за абрисом обруча та оформленням кінців. Серед знахідок бачимо обручі, кінці яких заходять один за другий (к. № 1, п. № 1 поблизу села Мілове; к. № 13, п. № 3 поблизу с. Львове, Бериславський район; к. № 4 групи II, п. № 1 поблизу села Первомаївка, Верхнерогачинський район, Херсонська обл.); спіралеподібні вироби з фігурними закінченнями (к. № 13, п. № 3 поблизу с. Львове, Бериславський район, Херсонська обл.; к. № 12, п. № 2 поблизу с. Верхня Тарасівка, Токмакський район, Дніпропетровська обл.).

10. До категорії гривен відносимо джугути, сплетені з тоненьких золотих дротинок. Вони складають одну групу, а розрізняються довжиною та оформленням закінчень. В колекції МІКУ два екземпляри ланцюжків, що походять з чоловічого (к. № 22, п. № 2 поблизу села Корнівка, Веселовський район, Запорізька обл.) та жіночого поховань (к. № 38, п. № 3 поблизу села Любимівка, Каховський район, Херсонська обл.).

11. Велику цікавість викликає одна представляє відділ так званих пластинчастих виробів, знайдена в к. № 1, п. № 1 поблизу с. Первомаївка Верхнерогачинського району Херсонської області. Заготовка зроблена з двох спаяних пластин Г-подібної форми, що утворюють у перетині хрест, а потім перекручена у вигляді джугута (наконечники відламані).